

A környezeti nevelés ismeretköreinek megjelenése az alsó tagozatos oktatásban

Application of Environmental Education Knowledge Outside Classroom Teaching

D. Tóth Márta

*NYE Környezet- és Természettudományi Intézet
főiskolai tanár*

ORCID: 0009-0003-9335-5440

Csizmadia Ildikó

*Bem József Általános Iskola Herman Ottó tagintézménye
tanító*

ORCID: 0009-0007-2001-3932

Absztrakt

A gyermekek környezettudatos szemléletének formálása már óvodáskorban megkezdődik, majd az általános iskolai nevelés ad lehetőséget arra, hogy a diákok megismerjék a környezeti problémákat, az ehhez kapcsolódó antropogén hatásokat. Az iskolai oktatómunka segíti a környezetvédelemért felelős gondolkodás kialakítását is, az iskolai környezetben számos tevékenység lehetőséget biztosíthat erre tanórán vagy tanórán kívül. Jelen tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy első, második, harmadik és negyedik osztályban a környezetismeret tantárgyon kívül más tantárgyakban is oktatják-e a pedagógusok a környezetvédelmi témákat, ezek szinterei hol vannak, és milyen óraszámokban jelennek meg. A felmérés kérdőíves módszerrel történt, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében és Hajdú-Bihar vármegyében található 10 iskolában tanító pedagógusok körében. Eredményeink azt mutatják, hogy a megkérdezett pedagógusok által tanított tantárgyakban a környezetismeret tantárgyon kívül is megjelennek a környezetvédelmi ismeretkörök, mind a négy évfolyamon, leginkább a magyar nyelv és irodalom, a technika és életvitel és a vizuális kultúra tantárgyakban. Tantermi tanórán nagyobb óraszámokban alkalmazzák a környezetvédelmi témákat az általunk megkérdezett pedagógusok, mint tantermi órán kívül. A tantermi órán kívül legnagyobb óraszámokban az erdei iskolában foglalkoznak a megkérdezettek a vizsgált környezetvédelmi témákkal.

Kulcsszavak: környezeti nevelés, alsó tagozat, környezetvédelmi ismeretkörök tantárgyai, erdei iskola

Abstract

The formation of children's attitudes to the environment starts as early as pre-school, and elementary school education then gives students the opportunity to learn about environmental problems, and helps to develop responsible thinking about environmental protection. Many activities can provide opportunities during and outside of school hours. In our study, we examined which environmental protection topics teachers in the lower grades deal with outside of the classroom, where they are typical, and in how many lessons they appear. The survey was conducted using a questionnaire among teachers teaching in ten schools in the counties of Szabolcs-Szatmár-Bereg and Hajdú-Bihar. Our results show that in the subjects taught by the surveyed teachers, knowledge of environmental protection is also present in addition to environmental studies, mostly in Hungarian language and literature, technology and lifestyle, and visual culture subjects in all four grades. The interviewed teachers use environmental protection topics in a larger number of lessons in the classroom than outside the classroom. Outside the classroom, teachers mostly teach the relevant environmental protection topics in sports, technology and planning, ethics, and environmental knowledge. Those teachers who responded spend the most hours working outside of school in the forest school programme. The most common environmental protection topics are: air and water pollution, waste collection, and the everyday life of birds and trees.

Keywords: environmental education, elementary school, environmental knowledge, education outside the classroom

1. Bevezetés

Az 1977-ben Tbiliszipben megrendezett környezeti nevelés konferencián megfogalmazódott: „A környezeti nevelés egy folyamat, amelyben olyan világnemzedék nevelkedik fel, amely ismeri legtágabb környezetét is, törődik azzal, valamint annak problémáival. Ismeretekkel, készségekkel, attitűdökkel, motivációval és elkötelezettséggel rendelkezik, hogy egyénileg és közösségekben dolgozzon a jelenlegi problémák megoldásain és az újabbak megelőzésén” (Vásárhelyi, 2010). A környezeti nevelés kiemelten fontos szerepet kap a mai világban, ezért a legtöbb tantárgyba beépül. A legnagyobb hangsúlyt azonban a természettudományos tantárgyak esetén kap, amely kihat az egész személyiségre, az emberi kapcsolatokra is. Ez nemcsak az iskola tantermeiben vagy az otthon négy fala között zajlik, hanem a minket körülvevő környezetben: az utcán, a városban, az erdőben, a folyóparton stb. Az ezeken a helyszíneken átélte személyes tapasztalatok, élmények aktív és felelős cselekvésre ösztönzik az embert. A környezeti nevelés tehát átfogó fogalom, amely magába foglalja a természetes, az ember által alkotott, mesterséges és a társadalmi környezetet (Sumi, 2016).

A pedagógus egy példa a gyermek előtt, valamint a pedagógiai folyamatokban elsősorban a tanító érzelmi viszonyulásai, környezetkultúrája és személyes hatása érvényesül. Továbbá az is nagy előny, hogy minden tantárgy tananyagába átvihető a környezeti

nevelés. Viszont a tantárgyak követelményeit, a tanulói tevékenységeket logikusan kell megterveznie a pedagógusoknak, hiszen a környezeti nevelés a gyermek egész személyiségére hat. Éppen ezért már korai életkorban (óvodában, általános iskolában) el kell kezdeni a környezet- és természetvédelem iránti érzékenységek kialakítását.

Az élményközpontú pedagógia alkalmazásával a tanulók érzelmeire lehet hatni, s az is előny, hogy alsó tagozaton akár csoport- vagy páros munkaformákat is lehet alkalmazni (Havas, 1991). A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium felkérésére Havas Péter és Varga Attila 1997-ben kutatásuk során azt vizsgálták, hogy a pedagógusok mennyire tartják fontosnak a környezeti nevelést. 386 pedagógus töltötte ki a kérdőívet. 23 válaszadó számára nem fontos, 114 tanítónak közepesen fontos, a kérdőívet kitöltők több mint felének, vagyis 249 pedagógusnak fontos a környezeti nevelés a munkájában (Havas & Varga, 1999).

Havas Péter és mtsai (2004) 52 iskolában azonos kérdésű interjúkkal vizsgálták a hazai környezeti nevelés helyzetét és annak megvalósuló gyakorlatát (1. ábra). Kutatásuk alapján az intézmények döntő többsége a kirándulások során is törekszik a környezeti nevelés megvalósítására, továbbá különböző szakkörökben is megjelenik a téma, és a válaszadó iskolák majdnem fele a táborokat használja e célra. A megkérdezett oktatási intézmények 43%-a említette az erdei iskolákat, amely nagyon hatékony tantermen kívüli tevékenység, de sajnos magas anyagi vonzata miatt csak kevés iskola programjában jelenik meg. Ezen kívül a megkérdezettek közül legtöbben kirándulások alkalmával foglalkoznak környezeti neveléssel és az erdei iskolához hasonlóan sokan szakkörökön, a környezetvédelmi akciók és táborok keretében is alkalmazzák a környezeti nevelést.

A Nemzeti alaptanterv megfogalmazta, hogy nemcsak a környezetismeretben, hanem más tantárgyban is szükséges megjelennie a környezeti nevelés értékeinek és szempontjainak (Nat, 2020).

2. Anyag és módszer

Munkánk során kérdőíves módszert alkalmaztunk alsó tagozatban tanító pedagógusok körében. A kérdőív kitöltői Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében, Hajdú-Bihar vármegyében található iskolákban dolgoznak: Túroczy Zoltán Evangélikus Óvoda és Magyar–Angol Két Tanítási nyelvű Általános Iskola, Nyíregyháza, Nyíregyházi Móricz Zsigmond Általános Iskola Kertvárosi Tagintézménye, Nyíregyháza, Nyíregyházi Bem József Általános Iskola Herman Ottó Tagintézménye, Nyíregyháza, Nyíregyházi Egyetem Eötvös József Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium, Nyíregyháza, Svetits Katolikus Általános Iskola, Debrecen, Petőfi Sándor Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola, Debrecen, Vásárosnaményi Eötvös József Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola, Vásárosnamény, Kossuth Lajos Általános Iskola, Demecser, Vajai Molnár Mátyás Általános Iskola, Vaja, Nagydobosi Általános Iskola,

Nagydobos. A kérdőív az 1. sz. mellékletben található kérdéseket tartalmazta, a válaszadók száma 41 fő volt.

Az eredmények statisztikai értékelését SPSS 22.0 programmal, Tukey B teszttel, $P < 0.05$. A Tukey b-teszt vizsgálja, hogy kettőnél több – meghatározott szempontból eltérő – sokaság valamilyen más tekintetben is különbözik-e egymástól. A szignifikáns különbségeket a, b, c stb. betűkkel jelöljük. A legkisebb érték „a”, és az ettől szignifikánsan különböző, és nagyobb értékek „b”, illetve „c” jelölést kapnak.

Kutatásunkban az alábbi hipotézisekre kerestük a választ:

- H1: Az alsó tagozaton tanító pedagógusok fontosnak tartják munkájukban a környezeti nevelést.
- H2: Az alsó tagozaton tanító pedagógusok által tanított tantárgyakban a környezetismeret tantárgyon kívül más tantárgyakban is megjelennek a környezetvédelmi témák.
- H3: Elsősorban a tantermi órákon jelennek meg a környezetvédelmi ismeretkörök és nem tantermen kívül.
- H4: A tantermen kívül leginkább erdei iskolában jellemzőek legnagyobb óraszámban az általunk vizsgált környezetvédelmi témák és tevékenységek.

3. Eredmények és értékelésük

A közoktatásban dolgozó nevelők kiemelt feladata a gyermekek környezettudatos szemlélet- és magatartásformálása, a környezeti problémák iránti érzékenyítés, a környezetért felelős életvitel elősegítése, amit nagyon sok pedagógus fontosnak tart. (Havas és mtsai, 2004, Havas & Varga, 1999). A felmérésben résztvevők is hasonlóan gondolják, hiszen arra a kérdésre, miszerint „A pedagógusok mennyire tartják fontosnak a munkájuk során a környezeti nevelést?”, a megkérdezettek 97%-a a „nagyon fontos” választ jelölte meg (2. ábra).

Vizsgáltuk, hogy a felsorolt környezetvédelmi ismeretkörök milyen tantárgyak keretein belül, valamint ezek tantermi tanórán, vagy tantermen kívüli tanórán jelennek meg gyakrabban. A válaszadó pedagógusok az általános iskolák alsó tagozatán, vagyis 1., 2., 3. vagy 4. évfolyamon tanítanak, ezért a környezetvédelmi ismeretköröket évfolyamonként elemeztük.

Az első évfolyamon összesen 53 órában foglalkoznak a megkérdezett pedagógusok a felsorolt környezetvédelmi ismeretkörökkel, négy tantárgy tanítása során. Legnagyobb óraszámban a vizuáliskultúra-órán jelennek meg a megkérdezett környezetvédelmi témák, de gyakori technika és tervezés tantárgyon belül is. Ez azt sugallja, hogy a vizuális nevelés során hangsúlyosabb szerepet kap a környezettudatos gondolkodás fejlesztése, például a természetábrázolás vagy a fenntarthatóság témakörökben. Ezen kívül szignifikánsan kisebb óraszámban matematika és magyar nyelv és irodalom órákon is foglalkoznak még a megkérdezett pedagógusok a felsorolt környezetvédelmi témákkal (3. ábra).

A második évfolyamon már hét tantárgyon belül is megjelennek az adott témák (4. ábra). A környezetvédelmi ismereteket leginkább a magyar nyelv és irodalom, illetve a technika és tervezés órákon alkalmazzák a választ adó pedagógusok. A magyar nyelv és irodalom kiemelkedően magas óraszámot kapott a környezetvédelmi ismeretkörök integrációjában. Ez azt jelenti, hogy ebben a tantárgyban a pedagógusok nagymértékben próbálják beépíteni a környezetvédelmi ismereteket az irodalmi szövegek, történetek vagy nyelvtani feladatok segítségével. A nyelvtani és irodalmi oktatás kreatív módon kapcsolható össze a fenntarthatósági témákkal. A környezetvédelmi ismeretköröket meglepően a testnevelés és sport órákon is alkalmazzák a megkérdezettek, alacsony óraszámokban.

A környezetismeret tantárgy kiemelkedik a többi tantárgy közül, hiszen 198 órát fordítanak a környezetvédelmi ismeretekre a választ adó pedagógusok. Ez azt jelzi, hogy ez a tantárgy központi szerepet játszik a környezeti nevelésben. A 3. évfolyamtól kezdődően megjelenik a környezetismeret tantárgy, így nem meglepő, hogy a felmért iskolákban a környezetvédelmi ismeretkörökkel ezen a tantárgyon belül foglalkoznak a legnagyobb óraszámokban a válaszadók (5. ábra). A környezetismeret tantárgyon kívül gyakori még a magyar nyelv és irodalom, a technika és tervezés, valamint a vizuáliskultúra-órákon.

A 4. évfolyamon, hasonlóan a 3. évfolyamhoz azt tapasztaltuk, hogy a környezetismeret-órákon említik leginkább a pedagógusok a környezetvédelmi témákat (6. ábra). Ez továbbra is mutatja, hogy ez a tantárgy a legfontosabb platform a környezetvédelmi ismeretek oktatására. A 3. évfolyamhoz képest a matematika- és etikaórákon nagyobb óraszámokban épülnek be a megkérdezett környezetvédelmi témák ezen az évfolyamon, és a testnevelés és sport órákon is alkalmazzák, igaz, kis óraszámokban.

Az első négy évfolyamon a környezetvédelmi tevékenységek döntő többsége (948 óra) a tantermi órákon zajlik (7. ábra). Ez azt jelzi, hogy a környezetvédelmi ismeretek oktatásának nagy része hagyományos, tantermi környezetben történik. Az oktatás fókuszja itt a formális tantervi oktatáson van, amely a tantárgyi integráción keresztül valósul meg (pl. környezetismeret, vizuális kultúra stb.).

Kutatásunk során azt is megvizsgáltuk, hogy tantermi tanórán kívül milyen tantárgyakban és foglalkozásokon alkalmazzák a felmérésben részt vevő pedagógusok a megkérdezett környezetvédelmi témákat (8. ábra). A tantárgyak közül a testnevelés és sport, a technika és tervezés, az etika, a környezetismeret és az osztályfőnöki órákon viszik ki a diákokat a pedagógusok a tanteremből. A tanórán kívül legnagyobb óraszámokban (137 óra) erdei iskolai program kereteiben foglalkoznak a válaszadó pedagógusok a megkérdezett környezetvédelmi témákkal. Ez arra utal, hogy a környezetvédelmi nevelés leggyakrabban iskolán kívül valósul meg, ahol a diákok közvetlen kapcsolatba kerülhetnek a természettel, és gyakorlati tapasztalatokat szerezhetnek a környezeti problémák felismerésében és megoldásában.

4. Összegzés

A környezeti nevelés fontossága napjainkban egyre inkább felértékelődik. Az óvodák, különösen a Zöld óvodai programot alkalmazók, megkezdik a gyerekek környezet iránti érzékenyítését és megteremtik a környezettudatos, ökológiai szemléletmód alapjait, amelyet az iskolai pedagógusok tovább fejleszthetnek. Munkánk során kérdőíves módszert alkalmaztunk Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében, Hajdú-Bihar vármegyében található 10, általunk választott iskolában, alsó tagozaton tanító pedagógusok körében. Eredményeink azt mutatják, hogy az általunk vizsgált iskolák pedagógusai körében a környezettudatos szemléletmód fejlesztése jelentős, különösen tanórai keretek között, de nem csak a környezetismeret-órákon, amelyet hipotéziseink igazolása is alátámaszt:

- H1: A kérdőíves kutatás igazolja, hogy a pedagógusok nagy hangsúlyt fektetnek a környezeti nevelésre a munkájuk során. Az alsó tagozatos gyerekek még fogékonyak, érdeklődőek, és a tanórákon kialakított környezettudatos szemlélet jó alapul szolgálhat majd a későbbi tanulmányok során.
- H2: Az alsó tagozaton tanító pedagógusok által tanított tantárgyakban a környezetismeret tantárgyon kívül is megjelennek a felsorolt környezetvédelmi ismeretkörök, mind a négy évfolyamon, leginkább a magyar nyelv és irodalom, a technika és életvitel és a vizuális kultúra tantárgyakban.
- H3: A vizsgálatunk igazolta, hogy tantermi tanórán nagyobb óraszámban alkalmazták a környezetvédelmi témákat az általunk megkérdezett pedagógusok, mint tantermi órán kívül.
- H4: A tantermi órán kívül legnagyobb óraszámban az erdei iskolában foglalkoznak a megkérdezettek a vizsgált környezetvédelmi témákkal, így ez a hipotézisünk szintén igazolódott.

Irodalomjegyzék

- Havas P. (1991). A környezeti nevelésről. *Iskolakultúra*, 1(10), 18–24.
- Havas P. & Varga A. (1999). Pedagógusok a környezeti nevelésről. *Új Pedagógiai Szemle*, 49(5), 96–104.
- Havas P., Széplaki N. & Varga A. (2004). A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata. *Új Pedagógiai Szemle*, 54(1), 12–15.
- Nat 2020. A Kormány 5/2020. (I. 31). Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. In: *Magyar Közlöny*, 2020(17), 290–446.
- Sumi I. (2016). A környezeti nevelés főbb fejlesztési területei és lehetőségei a hazai közoktatásban. *Eduszakped*, 6(3), 157–162.
- Vásárhelyi J. (szerk.) (2010). *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia: alapvetés: 2010.* Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest.

Mellékletek

1. sz. melléklet

1. Iskolája neve, székhelye:		
2. Évfolyamok, amelyekben tanít:	3. Neme:	1. nő 2. férfi
4. Szak:	5. Tantárgyak, amelyeket tanít:	

6. Mennyire tartja fontosnak munkájában a környezeti nevelést?

A. Egyáltalán nem tartom fontosnak.

B. Közepesen tartom fontosnak.

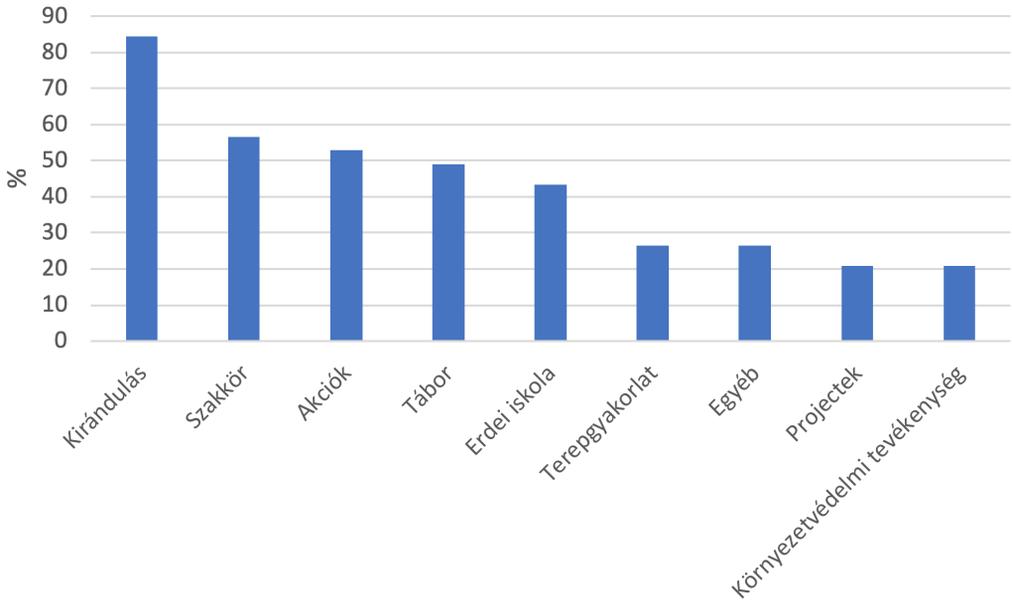
C. Nagyon fontosnak tartom.

7. Milyen gyakran alkalmazza munkája során az alábbi környezetvédelmi ismeretköröket tantermi tanórán és (iskolai) tantermi tanórán kívül? Ha a tanulók erdei iskolában tanulják valamely környezetvédelmi ismeretkört, kérem, a tantárgy nevéhez ERDEI ISKOLÁT írjon!

Tantermi tanórán			Környezetvédelemhez kapcsolódó ismeretkörök és tevékenységek	Tantermi tanórán kívül		
Tantárgy neve:	Tantárgy neve:	Tantárgy neve:		Tantárgy neve:	Tantárgy neve:	Tantárgy neve:
óraszám/ év	óraszám/ év	óraszám/ év		óraszám/ év	óraszám/ év	óraszám/ év
			megújuló energiaforrások			
			autóforgalom csökkentése			
			szelektív hulladékgyűjtés			
			zajszenyezés			
			levegőszennyezés			
			vízszennyezés			
			fényszennyezés			
			talajszennyezés			
			üvegházhatás			
			túlnépesedés			
			élőlények kipusztulása			
			nemzeti parkok			

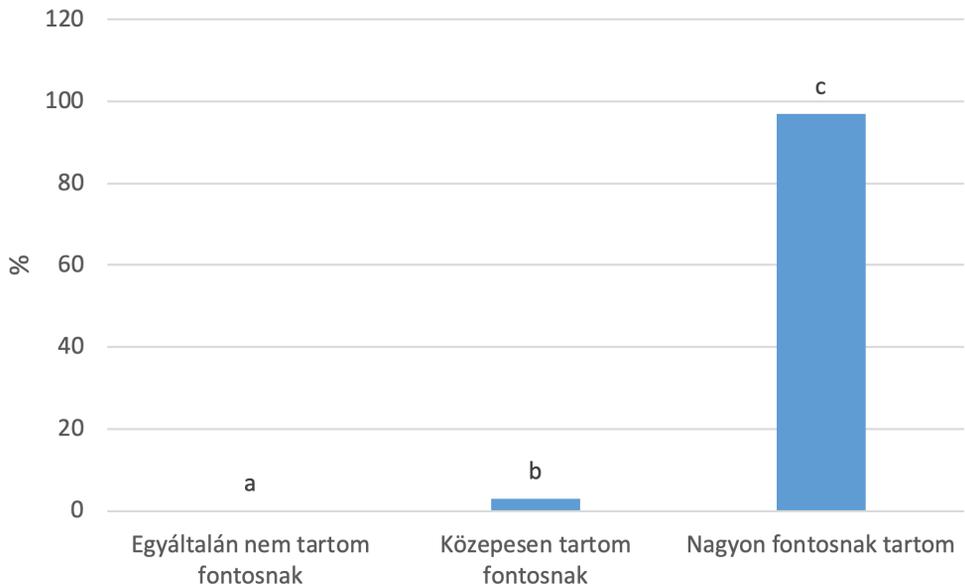
			épített környezet és a környezetvédelem kapcsolata			
			atomerőművek			
			környezettudatos vásárlás			
			second hand ruhák vásárlása			
			globális felmelegedés			
			mikroműanyagok			
			szemétszedés			
			környezetvédelmi pályázatok			
			környezetvédelmi tüntetések			
			autómentes világnap			
			Föld napja			
			víz világnapja			
			madarak és fák napja			
			fenntarthatósági hét			
			hulladékgazdálkodási hét			
			környezetvédelmi világnap			
			cserkésztevékenység			
			faültetés			
			vízvizsgálat			
			talajvizsgálat			
			meteorológiai vizsgálat			
			porszennyezés-vizsgálat			
			komposztálóépítés			
			rovarhotel-, rovargarázs-építés			
			savas esőt szimuláló kísérlet			
			egyéb:			

1. ábra: Tanórán kívüli tevékenységek felhasználása környezeti nevelés céljából

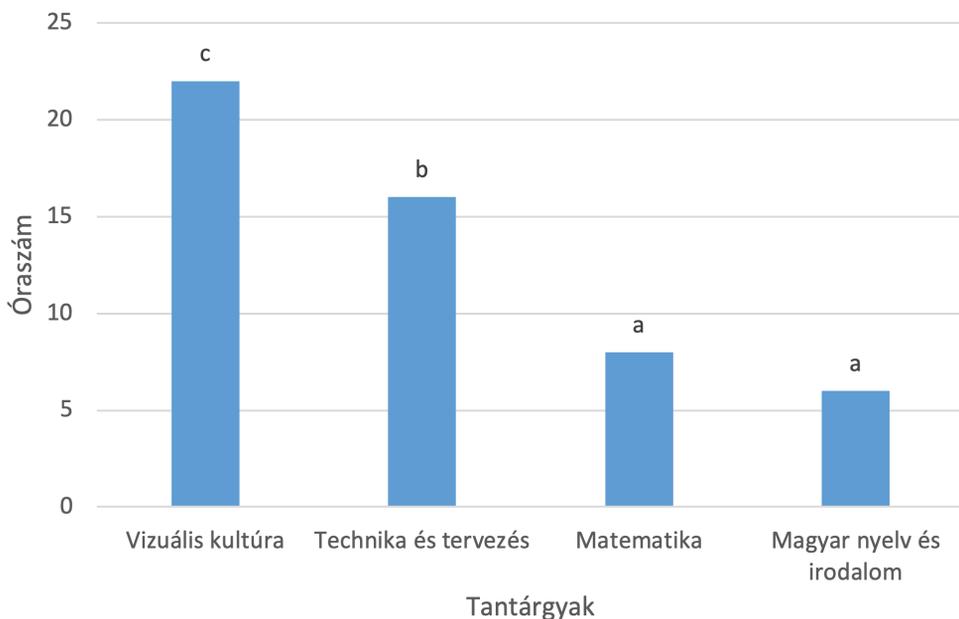
Forrás: Havasi et al., (2004)

2. ábra: A pedagógusok véleménye a környezeti nevelés fontosságáról

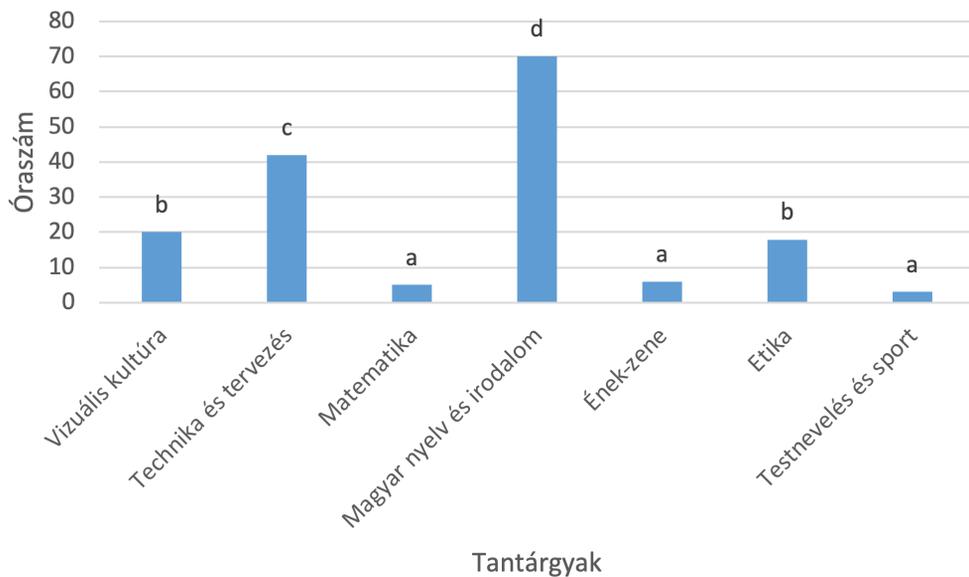
Forrás: Saját szerkesztés (2024)

3. ábra: A környezetvédelmi ismeretkörök óraszámja a tanított tantárgyakban első évfolyamon

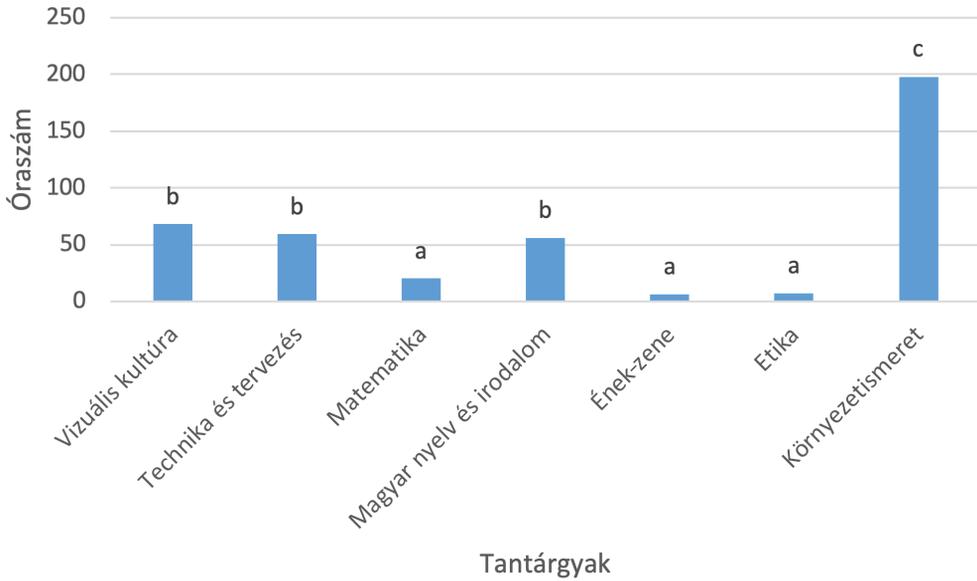
Forrás: Saját szerkesztés (2024)

4. ábra: A környezetvédelmi ismeretkörök óraszámja a tanított tantárgyakban második évfolyamon

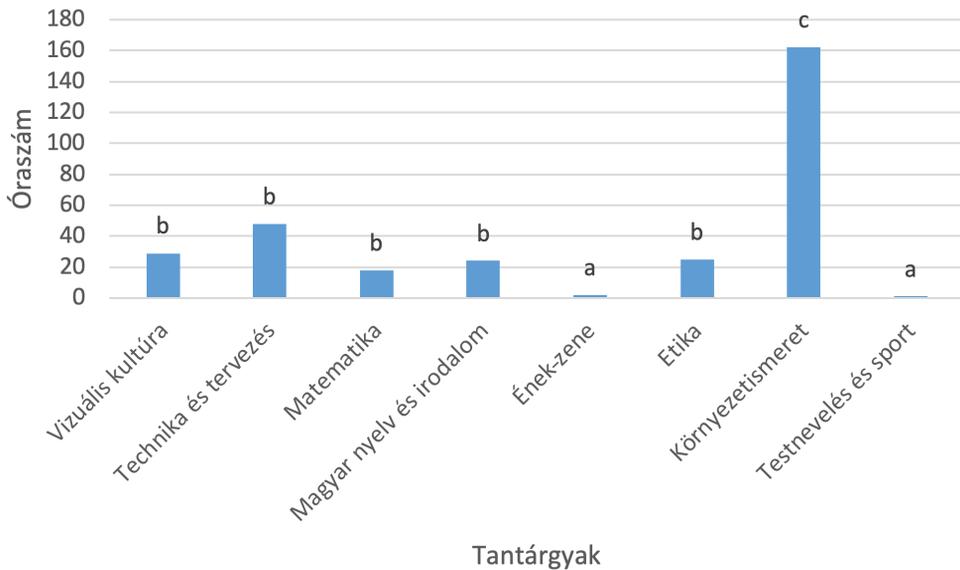
Forrás: Saját szerkesztés (2024)

5. ábra: A környezetvédelmi ismeretkörök óraszámja a tanított tantárgyakban harmadik évfolyamon

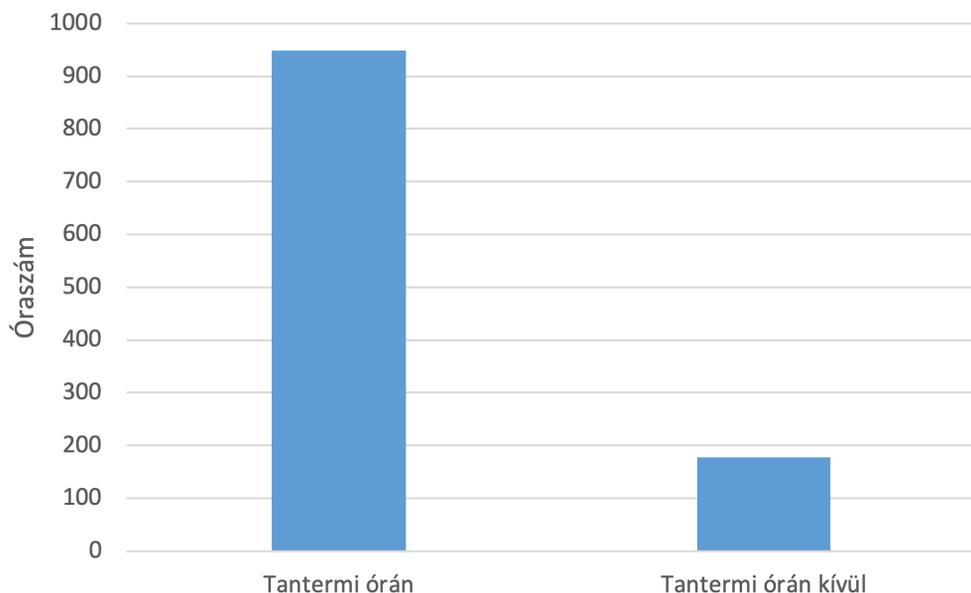
Forrás: Saját szerkesztés (2024)

6. ábra: A környezetvédelmi ismeretkörök óraszámja a tanított tantárgyakban negyedik évfolyamon

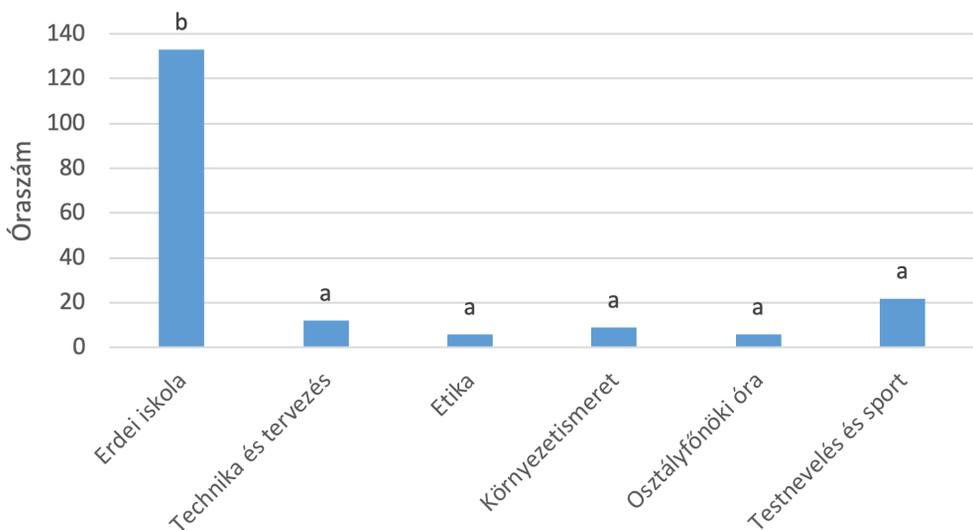
Forrás: Saját szerkesztés (2024)

7. ábra: Az első négy évfolyam környezetvédelmi tevékenységeinek összes óraszámja tantermi órákon és tantermen kívül

Forrás: Saját szerkesztés (2024)

8. ábra: Tantermen kívüli oktatás során megjelenő környezetvédelmi témák összes óraszámja az alsó tagozat négy évfolyamán

Forrás: Saját szerkesztés (2024)